

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

กายกับใจนั้นเป็นสิ่งที่อิงอาศัยซึ่งกันและกัน พอกายเจ็บป่วยไม่สบาย ทำให้จิตใจไม่สบาย เศร้าหมอง กระวนกระวาย กระสับกระส่ายไปด้วย และในทำนองเดียวกันเมื่อจิตใจไม่สบายก็พลอยให้กายไม่สบายไปด้วย เริ่มต้นตั้งแต่รับประทานอาหารไม่ได้ ร่างกายเศร้าหมอง ผิวพรรณชubbซีด เป็นสิ่งเนื่องอาศัยกัน^๑

มนุษย์ทุกคนย่อมต้องการแสวงหาการดำรงชีวิตอยู่ด้วยความสุข คือต้องการอยู่ดีมีสุข ต้องการมีชีวิตที่ยืนยาว มีร่างกายและจิตใจที่สมบูรณ์แข็งแรง ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บและปราศจากอันตรายใดๆ ทั้งปวง แต่ความปรารถนาเช่นนี้จะเกิดผลเป็นความจริงขึ้นมาได้นั้น บุคคลต้องมีความรู้ความเข้าใจเรื่องสุขภาพ (Health Knowledge) ที่ถูกต้องและสามารถนำความรู้เรื่องสุขภาพนั้นไปปฏิบัติ (Health Practice) จนเกิดเป็นความเคยชินหรือเกิดสุขนิสัยและทักษะ (Health Habits and Skill) และจะต้องปฏิบัติอย่างถูกต้องและสม่ำเสมอ^๒

แต่ความเจ็บไข้ได้ป่วยเป็นสิ่งคู่กันกับชีวิต เป็นกฎธรรมชาติที่มีอาจหลีกเลี่ยง หากแต่จะมีวิธีการจัดการกับความเจ็บไข้ได้ป่วยดังกล่าวที่เรียกกันว่า การพยาบาล อย่างไร? วิชาชีพการพยาบาลที่แพร่หลายในปัจจุบัน ถือกำเนิดมากกว่า ๒๐๐ ปีที่แล้วโดย ฟลอเรนซ์ ในดิงเกล (Florence Nightingale) เมื่อปี ค.ศ.๑๘๖๐^๓ ในโลกตะวันตกและแผ่อิทธิพลมายังโลกตะวันออกด้วยวิชาการที่เป็นระบบและทันสมัย เมื่อศึกษาโดยเชิงลึกพบว่า การพยาบาลในยุคปัจจุบันได้มีการจัดตั้งเป็นสภาการพยาบาล และได้มีการนำเสนอจรรยาบรรณของพยาบาลเป็นรูปธรรม สมาคมพยาบาลแห่งสหรัฐอเมริกาได้นำเสนอหลักการของจรรยาบรรณของพยาบาลไว้ ๑๑ ประการ^๔ โดยเน้นที่การเคารพสิทธิของผู้ป่วยและองค์ความรู้ของพยาบาลเป็นหลัก เมื่อศึกษาเรื่องการพยาบาลผู้ป่วย ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา พบว่า นอกจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสถึงคุณสมบัติของผู้พยาบาลที่ดี

^๑ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), โพนมงค์ : พุทธวิธีเสริมสุขภาพ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๔), หน้า ๒-๓.

^๒ อุทัย สุตสุข นายแพทย์. ดร., สาธารณสุขในพระไตรปิฎก : บูรณาการสู่สุขภาพดี ชีวิตมีสุข, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (นนทบุรี : เทพประทานการพิมพ์, ๒๕๕๒), หน้า ๒๗-๒๘.

^๓ Wikipedia.FlorenceNightingale. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา en.wikipedia.org/wiki/ Florence Nightingale [๘ก.ค.๒๕๕๕].

^๔ สิวลี ศิริไล, จริยศาสตร์สำหรับพยาบาล, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๒๐๘-๒๐๙.

๕ ประการ คือ (๑) สามารถจัดยา (๒) รู้จักของแสงและของไม่แสง คือ นำของแสงออกไปนำของไม่แสงเข้ามาให้ (๓) ไม่พยายาลคนไข้ เพราะเห็นแก่อามิสสินจ้างแต่พยายาลด้วยจิตเมตตา (๔) ไม่รังเกียจที่จะนำอุจจาระ ปัสสาวะ น้ำลายหรือของที่คนไข้อาเจียนออกไปทิ้ง (๕) สามารถพูดให้คนไข้เห็นชัด ชวนให้อยากรับ ไปปฏิบัติ เราใจให้อาหาญ แกล้วกล้า ปลอบชโลมใจให้สดชื่น ร่าเริงด้วยธรรมภา^๕

พระพุทธองค์ให้มองความเจ็บไข้ได้ป่วยของร่างกายนี้ เป็นเรื่องธรรมดาที่จะต้องรู้เท่าทันตามความเป็นจริง จะต้องรู้เท่าทันว่า ในสภาพของสังขารหรือชีวิตที่ประกอบด้วยองค์ประกอบต่างๆ มาประชุมกันนั้น องค์ประกอบทุกอย่างจะเป็นขันธ์ ๕ หรือนามรูปคือกายกับใจก็ตาม ล้วนเป็นสิ่งที่เคลื่อนไหวไม่หยุดนิ่ง เป็นอนิจจัง เป็นไปตามปัจจัยต่างๆ ที่ขัดแย้งซึ่งกันและกัน ไม่เป็นตัวของตัวเอง เพราะฉะนั้นชีวิตจึงเป็นสิ่งที่ต้องบริหาร การที่เกิดเป็นโรคร้ายไข้เจ็บขึ้นนั้น ไม่ใช่เรื่องที่เราจะต้องไปเกิดความทุกข์คับข้องหมองใจซ้อนขึ้นมาอีกจากการที่เป็นโรค เรามีหน้าที่ที่จะต้องแก้ไข บำบัดรักษาและบริหารชีวิตให้ดี ถ้าหลีกเลี่ยงโรคได้ก็หลีกเลี่ยง ถ้ามันเกิดขึ้นมาก็รักษาไป ทำให้ได้ผลดี แต่อย่าไปทุกข์กระวนกระวายกับโรค^๖

ผู้วิจัยเห็นความสำคัญของการพยาบาลผู้ป่วยในสมัยปัจจุบัน ที่ให้การพยาบาลโดยปฏิบัติตามหลักการพยาบาลศาสตร์สมัยใหม่ ซึ่งไม่ได้กล่าวถึงหลักของการพยาบาลตามแนวพระพุทธศาสนา ขณะเดียวกันก็เห็นความสำคัญ ของการพยาบาลผู้ป่วยในสมัยพุทธกาล ที่ให้ความสำคัญต่อการพยาบาลทั้งด้านร่างกายและจิตใจ ที่สมควรศึกษาเพื่อหาแนวทางมาประยุกต์ใช้ให้เป็นรูปธรรมได้ จึงได้ทำวิจัยนี้ขึ้นเพื่อให้เป็นประโยชน์กับผู้ปฏิบัติการพยาบาลผู้ป่วยในปัจจุบันต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาแนวคิดและกระบวนการพยาบาลผู้ป่วยตามหลักการพยาบาลศาสตร์
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาการพยาบาลผู้ป่วยตามแนวพระพุทธศาสนา
- ๑.๒.๓ เพื่อนำเสนอแนวทางประยุกต์ใช้การพยาบาลผู้ป่วยตามแนวพระพุทธศาสนาในสังคมไทย

๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ซึ่งผู้วิจัยได้ทำการศึกษาเป็น ๒ ส่วนโดย ศึกษาข้อมูลจากเอกสารดังนี้

เอกสารชั้นปฐมภูมิ โดยศึกษาข้อมูล จากพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา

^๕ อุทัย สดสุข นายแพทย์. ดร., สารานุกรมในพระไตรปิฎก : บุรณการสู่สุขภาพดี ซีวีมีสุข, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (นนทบุรี : เทพประทานการพิมพ์, ๒๕๕๒), หน้า ๑๕๐-๑๕๑.

^๖ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), การแพทย์แนวพุทธ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๕๔), หน้า ๔๙-๕๐.

เอกสารชั้นทุติยภูมิ โดยศึกษาข้อมูลจากหนังสือ เอกสารที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย และเอกสารทางวิชาการ ที่เกี่ยวกับการพยาบาลผู้ป่วยตามแนวพระพุทธศาสนาเถรวาทในด้านความเจ็บป่วย

เมื่อได้ศึกษาเนื้อหาจากแหล่งข้อมูลทั้งสองส่วนแล้วนำมาวิเคราะห์ ถึงแนวทางการประยุกต์ใช้การพยาบาลผู้ป่วยตามแนวพระพุทธศาสนาในสังคมไทย

๑.๔ คำนิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

การพยาบาล หมายถึง การกระทำต่อมนุษย์เกี่ยวกับการดูแลและช่วยเหลือผู้เจ็บป่วย ทั้งทางร่างกายและทางจิตใจ

ผู้ป่วย หมายถึง ผู้ที่มีความเจ็บป่วยทางกายหรือเจ็บป่วยทางใจหรือเจ็บป่วยทั้งทางกายและทางจิตใจอันเนื่องมาจากโรคภัยไข้เจ็บหรือความผิดปกติของสภาวะกายและใจ

พุทธวิธี หมายถึง วิธีการที่พระพุทธเจ้าหรือพระสาวกปฏิบัติในการดูแลผู้ป่วย

องค์ประกอบ หมายถึง ส่วนประกอบย่อยของกระบวนการพยาบาลผู้ป่วยตามหลักการพยาบาลศาสตร์ และตามหลักการพยาบาลผู้ป่วยตามคัมภีร์พระพุทธศาสนา

การประยุกต์ใช้ หมายถึง การศึกษาการนำหลักการพยาบาลผู้ป่วยทางกายและหลักการพยาบาลผู้ป่วยทางจิตใจมาใช้ในการพยาบาลผู้ป่วยในสังคมปัจจุบัน

๑.๕ ทบทวนเอกสารและรายงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๕.๑ ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าเอกสาร หนังสือ ตำรา วารสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับ“การพยาบาลผู้ป่วย” ซึ่งนักวิชาการทั้งหลายกล่าวไว้ นำมาประมวลเพื่อประกอบการศึกษาวิจัย ดังนี้

พระธรรมโกศาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ), และคณะ ได้กล่าวไว้ในหนังสือ **“พุทธธรรมนำสุขภาพดี”** ว่า ศาสนามีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับสุขภาพ เพราะศาสนาช่วยให้คนมีสุขภาพจิตดี การที่จิตสงบจะส่งผลต่อร่างกาย ช่วยให้สุขภาพดี ไม่เกิดการเจ็บไข้ได้ป่วยที่เกี่ยวกับจิตใจ ซึ่งพบกันมากในปัจจุบัน เช่น อาการปวดหรือเวียนศีรษะ ปวดท้อง เบื่ออาหาร นอนไม่หลับ ปัญหาทางสังคมที่เกิดขึ้น บางครั้งไม่สามารถค้นหาสาเหตุได้อย่างชัดเจน แต่ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากปัญหาทางจิต เรียกว่า “Psychophysiology Disorder” และ “Psychosomatic” ซึ่งเป็นสภาวะทางจิตที่มีผลทางร่างกาย และเป็นเรื่องที่ทางการแพทย์ยอมรับกันแล้ว ซึ่งโดยทั่วไปจะรักษาโรคด้วยยาและการรักษาแบบกลุ่มโดยนักจิตวิทยา แต่ปัจจุบันเราสามารถช่วยให้ภาวะทางจิตกลับเข้าสู่ภาวะปกติได้ ด้วยการหวนกลับมาพึ่งศาสนา ศาสนาจะช่วยให้เกิดการรวมกลุ่มกันในสังคม ช่วยปรับเปลี่ยนจิตใจให้มีความเมตตากรุณาเอื้อเฟื้อต่อกัน เช่น ศาสนาพุทธจะเน้นการมีเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา สอนให้รู้จักให้ทาน ซึ่งทานยิ่งใหญ่ที่สุด ที่มนุษย์พึงให้ต่อกันคือ

“อภัยทาน” เมื่อมนุษย์มีการให้อภัยกัน ความสงบสุขย่อมเกิดขึ้นในสังคม และส่งผลต่อสภาพทางกายดังกล่าว^๗

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต) กล่าวไว้ในหนังสือ “การแพทย์ไทย : ทางเลือกในยุคโลกาภิวัตน์” ว่า การแพทย์แนวพุทธ คือ การแพทย์ที่ปฏิบัติด้วยความเข้าใจชีวิตจิตใจของเพื่อนมนุษย์และมองเห็นความจริงของโลกและชีวิต ซึ่งจะทำให้การบำบัดโรคและรักษาสุขภาพสำเร็จเป็นผลดีแก่ชีวิตที่จะดำรงอยู่ด้วยดี และเจริญพัฒนาสู่ภาวะที่ดียิ่งขึ้นไป ในสภาพความเป็นจริง ที่สิ่งทั้งหลายมีความสัมพันธ์อิงอาศัยกันตามความเป็นไปแห่งเหตุปัจจัย^๘

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) กล่าวไว้ในหนังสือเรื่อง “การแพทย์ยุคใหม่ในพุทธทัศน์” ว่า หลักอริยสัจ ๔ นี้ เป็นกระบวนการและเป็นระบบเหตุผลในการแก้ไขปัญหาของมนุษย์ หรือบำบัดโรคของชีวิต อริยสัจนั้นเป็นระบบการแก้ปัญหาในแนวของการรักษาโรคคล้ายกับว่าพระพุทธศาสนามองโลกด้วยสายตาด้านแพทย์ ดังที่มีการเปรียบเทียบขั้นตอนของการดับทุกข์เหมือนขั้นตอนของการรักษาโรค เช่น ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ท่านพูดถึงเรื่อง ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ซึ่งเป็นหัวข้อทั้ง ๔ ของอริยสัจว่า ทุกข์ นั้นได้แก่โรค สมุทัย ก็คือโรคนิทาน สมัยก่อนเขาใช้คำว่าโรคนิทาน ซึ่งก็แปลว่า เหตุของโรค หรือสมุฏฐานของโรคนั้นเอง นิโรธ คือ ภาวะที่หายจากโรค มรรค ได้แก่ยา และกระบวนการวิธีที่ใช้บำบัดโรคหรือทำให้หายโรคนั้น^๙

พระอาจารย์ มหาบุญมี มลาวชิโร และคณะ กล่าวไว้ในหนังสือเรื่อง “ธรรมะรักษาโรคเล่ม ๑” ว่า ตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนานั้น พระองค์ทรงได้ตรัสไว้เกี่ยวกับสาเหตุของการเกิดโรคร้ายไข้เจ็บว่า เกิดมาจากสาเหตุ ๘ ประการใหญ่ ๆ คือ ๑) โรคเกิดแต่ดีให้โทษ ๒) โรคเกิดแต่เสมหะ ให้โทษ ๓) โรคเกิดแต่ลมให้โทษ ๔) โรคเกิดแต่ทั้งดี เสมหะ และลมให้โทษ ๕) โรคเกิดแต่ฤดูแปรปรวน ๖) โรคเกิดแต่การผลัดเปลี่ยนอริยาบถไม่สม่ำเสมอ ๗) โรคเกิดแต่ความเพียรเกินกำลัง ๘) โรคเกิดแต่วิบากกรรม^{๑๐}

นางสาว สินีนาถ เพชรแก้ว ได้กล่าวไว้ในหนังสือเรื่อง “บทบาทของคำสอนในพุทธศาสนาที่มีต่อผู้ป่วยโรคมะเร็ง (กรณีศึกษา : ผู้ป่วยที่ทำการรักษาโดยเคมีบำบัด)” ว่า การที่เราจะรักษาใจไม่ให้ป่วยทุกข์เมื่อร่างกายผจญกับโรคร้ายไข้เจ็บนั้นเป็นเรื่องยาก แต่ก็มียาขนานวิเศษรักษาได้ สิ่งนั้นคือคำสอนของพระพุทธเจ้า ในเรื่องของการเจ็บป่วยนี้ ท่านได้ตรัสสอนไว้ว่า ถึงแม้ร่างกายเราจะป่วย แต่ถ้าใจเราไม่ป่วยเราก็จะมีกำลังใจต่อสู้กับความเจ็บป่วยได้ ซึ่งการที่ใจไม่ยอมป่วยนี้เรียกว่า ความมีสติ คือทำใจไม่ให้เกิดอยู่ในอำนาจครอบงำของความทุกข์ ความแปรปรวนของ

^๗ พระธรรมโกศาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ), และคณะ, พุทธธรรมนำสุขภาพดี, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก, ๒๕๔๐), หน้า ๙ - ๑๐.

^๘ พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), การแพทย์ไทย : ทางเลือกในยุคโลกาภิวัตน์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (พิมพ์ที่ บริษัท ธรรมสาร จำกัด), หน้า ๑๒๘.

^๙ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), การแพทย์ยุคใหม่ในพุทธทัศน์, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๓๕๑-๓๕๒.

^{๑๐} พระอาจารย์ มหาบุญมี มลาวชิโร และ นักกายภาพบำบัด ฌเนสฎฐ์ ธนาวิสิฐพล, ธรรมะรักษาโรคเล่ม ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (นนทบุรี : บริษัท ริงค์ ปียอนด์ บุ๊ค จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๑๒.

ร่างกาย ดังนั้น ในขณะที่แพทย์ทำการรักษาร่างกายของเรา เราเองก็ควรรักษาใจของเราไปพร้อมกันด้วย ซึ่งธรรมในพุทธศาสนา ก็มีมากมายให้เลือกนำมาใช้เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจในสภาวะต่าง ๆ เป็นเครื่องบำรุงจิตใจ และรักษาไม่ให้จิตใจเป็นทุกข์^{๑๑}

พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ) กล่าวไว้ในหนังสือเรื่อง “ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร” ว่า บุคคลกำหนดรู้ทางกายตามหลักสติปัฏฐาน ทุกข์ทางใจก็จะไม่เกิดตามมา เขาจะเจ็บทางกายเท่านั้น แต่ใจไม่เจ็บ เพราะไม่มีตัวตนที่รู้สึกเจ็บ พระผู้มีพระภาคทรงสรรเสริญการปฏิบัติเช่นนี้ และทรงดำหนิการปล่อยให้เกิดทุกข์ทางใจเพราะมิได้กำหนดรู้ทุกข์ทางกายว่าเปรียบเหมือนการถูกลูกศร ๒ ดอกยิงทะลุ ทำให้เกิดความเจ็บปวด ๒ อย่างจากลูกศรดอกแรกที่มีอยู่ก่อน และลูกศรดอกที่ ๒ ที่อยู่ใกล้กับแผลเก่า ทุกข์ทางกายเกิดจากลูกศรดอกแรก และทุกข์ทางใจเกิดจากลูกศรดอกที่ ๒^{๑๒}

ป. ประภัสสร กล่าวไว้ในหนังสือ “คัมภีร์พยาธิ ยัมขึ้นเมื่อเจ็บป่วย” ว่าในสมัยพุทธกาล การรักษาโรคภัยไข้เจ็บบางโรคใช้สมุนไพรรักษา บางโรคใช้ธรรมะรักษา มีอยู่บ่อยครั้งที่ปรากฏในพระไตรปิฎก เวลาพระสาวกเจ็บป่วยพระพุทธองค์จะเสด็จไปเยี่ยม แล้วแสดงธรรมให้ฟัง หรือบางทีก็ใช้ให้พระสาวกองค์อื่นไปแทน แสดงธรรมให้พระอาพาธฟัง พระผู้อาพาธนอนเจ็บอยู่ฟังแล้วเกิดกำลังใจ มีความอาจหาญขึ้น เกิดปิติความอิ่มใจ ความปรโมทบันเทิงใจ ทำให้หายป่วยได้ บางทีพระพุทธองค์ทรงป่วยเอง ก็ได้พระสาวกแสดงธรรมให้ฟัง พระองค์เกิดกำลังใจ มีพลังต้านโรคเกิดปิติ ปรโมทย์ เกิดความสงบระงับได้ โรคภัยไข้เจ็บก็หายไป^{๑๓}

นางสาวดวงรัตน์ สุขะนิล ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “บทบาทพยาบาลชาวพุทธในการดูแลผู้ป่วยในมรณะวิถี : รพ.วชิระพยาบาล” ว่า กรณียของพระตีสสะเป็นอีกกรณีหนึ่งที่น่าสนใจ พระตีสสะได้ล้มป่วยด้วยโรคร้าย มีตุ่มขนาดใหญ่ขึ้นเต็มตัว ตุ่มที่แตกก็ส่งกลิ่นเหม็น จนผ้าสบงจีวรเปื้อนเลือดและหนอง เมื่อพระพุทธองค์ทรงทราบจึงเสด็จไปดูแลรักษาพยาบาล ผลัดเปลี่ยนสบงจีวรตลอดจนอุสริระและอาบน้ำให้ พระตีสสะเมื่อสบายตัวและรู้สึกดีขึ้น พระองค์ก็ตรัสว่า “อีกไม่นานกายนี้จะนอนทับแผ่นดิน ปราศจากวิญญูณ เหมือนท่อนไม้ที่ถูกทิ้งแล้ว หาประโยชน์ไม่ได้” พระตีสสะพิจารณาตาม เมื่อพระพุทธองค์ตรัสเสร็จ พระตีสสะก็บรรลुเป็นพระอรหันต์ พร้อมกับดับขันธไปในเวลาเดียวกัน^{๑๔}

^{๑๑} สีนินาถ เพชรแก้ว, “บทบาทของคำสอนในพุทธศาสนาที่มีต่อผู้ป่วยโรคมะเร็ง (กรณีศึกษา : ผู้ป่วยที่ทำการรักษาโดยเคมีบำบัด)”, สารนิพนธ์ศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาศาสนศึกษา วิทยาลัยศาสนศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๕๑), หน้า ๑๒๕-๑๒๖.

^{๑๒} พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ), ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, ๒๕๕๒), หน้า ๑๗๐-๑๗๑.

^{๑๓} ป. ประภัสสร, คัมภีร์พยาธิ ยัมขึ้นเมื่อเจ็บป่วย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สร้อยทอง, ๒๕๔๓), หน้า ๙.

^{๑๔} ดวงรัตน์ สุขะนิล, “บทบาทพยาบาลชาวพุทธในการดูแลผู้ป่วยในมรณะวิถี : รพ.วชิระพยาบาล”, สารนิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาศาสนศึกษา วิทยาลัยศาสนศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๕๑), หน้า ๔๕.

ดร.นายแพทย์อุทัย สุตสุข ได้กล่าวในหนังสือเรื่อง “สาธารณสุขในพระไตรปิฎก” ว่า การที่พระองค์เสด็จไปแสดงธรรมว่าด้วยเรื่องโพชฌงค์ ๗ ประการแก่พระมหากัสสปะที่อาพาธหนัก เมื่อพระมหากัสสปะได้ฟังธรรมและพิจารณาตามธรรมแล้ว อาพาธได้หายไปและอีกคราวหนึ่ง เมื่อพระมหาโมคคัลลานะอาพาธหนัก พระองค์ก็ได้ทรงเสด็จไปแสดงธรรมว่าด้วยเรื่องโพชฌงค์ ๗ ประการเช่นกัน ทำให้พระมหาโมคคัลลานะหายจากอาพาธ เหตุการณ์ทั้งสองนับเป็นวิธีการรักษาโดยใช้ธรรมาณานภาพ^{๑๕}

วิชิต เปานิล ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “พุทธกระบวนทัศน์ : เพื่อสุขภาพและการเยียวยาในสังคมไทย” ว่า มีการนำหลักธรรมในพุทธศาสนาไปใช้เพื่อการแก้ปัญหาสุขภาพและปัญหาด้านพฤติกรรมในหลายลักษณะ ที่พบว่ามีคนนำเสนอในวารสารวิชาการต่างประเทศ เช่น การศึกษาผลของการนั่งสมาธิแบบพุทธกับสุขภาพในแง่มุมต่าง ๆ การใช้หลักพุทธศาสนาในการแก้ปัญหาความโกรธ และความโศกเศร้าของผู้ป่วย ใช้ศึกษาความสัมพันธ์ของพฤติกรรมการดื่มสุรากับความสนใจและมีส่วนร่วมในพิธีกรรมพุทธศาสนา^{๑๖}

กองแพทย์ทางเลือกกรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก กระทรวงสาธารณสุข กล่าวไว้ในหนังสือเรื่อง “พุทธธรรมบำบัด” ว่า การไปวัด การไหว้พระ สวดมนต์ แผ่เมตตา เป็นกิจกรรมที่ชาวพุทธเราปฏิบัติกันเป็นประจำในชีวิตประจำวัน การสวดมนต์เราอาจจะสวดมนต์ทำวัตรเช้า-เย็น สวดมนต์บทแผ่เมตตา บทสรรเสริญคุณพระรัตนตรัย อิติปิโส ภควา สวดคาถาพาหุงมหากาฯ สวดพระปริตรธรรมบทต่าง ๆ เหล่านี้ ชาวพุทธเราจะคุ้นเคยกันดี สำหรับศาสนาอื่นก็สวดบทสวดในศาสนาของตน แต่ปัจจุบันสภาพสังคมเปลี่ยนไป คนมีเวลาน้อยลง สนใจทำกิจกรรมทางอื่นกันมากกว่าการไหว้พระสวดมนต์ บ้านกับวัดเริ่มห่างกัน วิทยาศาสตร์กับศาสนาเริ่มห่างกัน ศรัทธาในศาสนาและการปฏิบัติธรรมเริ่มห่างออกไปจากมนุษย์ในยุคปัจจุบัน คนกับพระก็ต่างคนต่างอยู่ห่างกันออกไป อย่างไรก็ตามการวิจัยของแพทย์ในยุคปัจจุบันนี้กลับพบว่า การไหว้พระสวดมนต์ การไปทำกิจกรรมทางศาสนามีผลทำให้สุขภาพดีและรักษาโรคได้ด้วย^{๑๗}

สรุปได้ว่าศาสนามีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับสุขภาพ เพราะศาสนาช่วยให้คนมีสุขภาพจิตดี เช่นศาสนาพุทธช่วยให้มีความเมตตากรุณาเอื้อเฟื้อต่อกัน ซึ่งอาจเรียกว่า การแพทย์แนวพุทธ คือ การแพทย์ที่ปฏิบัติด้วยความเข้าใจชีวิตจิตใจของเพื่อนมนุษย์ โดยอาศัยหลักอริยสัจ ๔ ซึ่งเป็นกระบวนการและเป็นระบบเหตุผลในการแก้ปัญหาของมนุษย์ หรือบำบัดโรคของชีวิต ตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา พระพุทธองค์ได้ตรัสถึงสาเหตุของการเกิดโรคร้ายไข้เจ็บว่าเกิดจากสาเหตุใหญ่ๆ เช่น โรคเกิดแต่ดีให้โทษ และโรคเกิดแต่เสมหะให้โทษ เป็นต้น การที่จะรักษาใจไม่ให้เป็นทุกข์เมื่อร่างกายผจญกับโรคร้ายไข้เจ็บนั้น มียาขานานวิเศษคือ คำสอนของพระพุทธเจ้าด้วยการกำหนดรู้

^{๑๕} อุทัย สุตสุข นายแพทย์. ดร. , สาธารณสุขในพระไตรปิฎก : บุรณาการสู่สุขภาพดี ชีวิตมีสุข, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (นนทบุรี : เทพประทานการพิมพ์, ๒๕๕๒), หน้า ๑๕๗.

^{๑๖} วิชิต เปานิล, “พุทธกระบวนทัศน์ : เพื่อสุขภาพและการเยียวยาในสังคมไทย”, แผนงานวิจัยปรัชญาวิทยาศาสตร์และกระบวนทัศน์สุขภาพ สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข, ๒๕๕๖, หน้า ๑๒๗.

^{๑๗} กองแพทย์ทางเลือกกรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก กระทรวงสาธารณสุข, พุทธธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : บจก. สุขุมวิท มีเดีย มาร์เก็ตติ้ง), หน้า ๓๙.

ตามหลักสติปัญญา ทุกข์ทางใจก็จะไม่เกิดตามมา เขาจะเจ็บทางกายเท่านั้น แต่ใจไม่เจ็บ การรักษาโรคภัยไข้เจ็บบางโรคใช้สมุนไพรรักษา บางโรคใช้ธรรมะรักษา เวลาพระสาวกเจ็บป่วยพระพุทธองค์จะเสด็จไปเยี่ยม แล้วแสดงธรรมให้ฟังหรือบางครั้งก็ให้พระสาวกไปแทน แสดงธรรมให้พระอาพาธฟัง ทำให้หายป่วยได้ บางครั้งที่พระองค์ป่วยเอง ก็ได้พระสาวกแสดงธรรมให้ฟัง โรคภัยไข้เจ็บก็หายไป เช่นกรณีของของพระติสสะล้มป่วยด้วยโรคร้าย และกรณีที่พระองค์เสด็จไปแสดงธรรมเรื่องโพชฌงค์ ๗ ประการแก่พระมหากัสสปะ และพระมหาโมคคัลลานะทำให้หายอาพาธ เป็นวิธีการรักษาโรคโดยใช้ธรรมานุภาพ ปัจจุบันมีการนำหลักธรรมในพระพุทธศาสนาไปใช้เพื่อแก้ปัญหาสุขภาพและปัญหาด้านพฤติกรรมในหลายลักษณะ การไปวัด การไหว้พระ สวดมนต์ แผ่เมตตา เป็นกิจกรรมที่ชาวพุทธปฏิบัติกันเป็นประจำในชีวิตประจำวัน ผลทำให้สุขภาพดีและรักษาโรคได้ด้วย

๑.๕.๒ ผู้วิจัยได้ศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับ “การพยาบาลผู้ป่วย” ได้มีผู้ศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพยาบาลไว้ดังนี้

พรศักดิ์ พุทธมัตย์ ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “แนวคิดเชิงจริยธรรมในการรักษาผู้ป่วยด้วยพลังจักรวาล” พบว่า แนวทางการบำบัดโรคทางพระพุทธศาสนา ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกนั้นมีการบำบัดรักษาตามอาการ หรือตามสาเหตุของโรคที่เกิดขึ้น เช่นโรคทางกาย ให้รักษาด้วยสมุนไพร การควบคุมอาหาร การปฏิบัติตัวให้สอดคล้องกับธรรมชาติ ส่วนโรคที่เกิดจากกรรม ไม่ว่าจะกรรมดีหรือกรรมชั่ว การที่จะตัดกรรมได้นั้นโดยเฉพาะกรรมชั่ว ต้องปฏิบัติตามคำสอนที่พระพุทธองค์วางไว้คือ ศีล สมาธิ ปัญญา หรือมรรคมีองค์ ๘ ส่วนโรคที่เกิดทางจิตใจ สิ่งที่จะบำบัดรักษาได้ก็คือ ธรรมะโอสธ คือให้รู้เท่าทันมองเห็นความเจ็บป่วยในร่างกายนี้เป็นเรื่องธรรมดาของชีวิต เข้าใจความจริงเกี่ยวกับชีวิตว่าร่างกายนี้ประกอบไปด้วยธาตุ ๔ ชั้น ๕ เป็นสังขารต้องมีความเจ็บป่วยเป็นธรรมดาและต้องตกอยู่ภายใต้ กฎไตรลักษณ์^{๑๘}

พระมหาภาณุวิชญ์ ปณฺญาปโชโต (บุญคอย) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “พุทธวิธีการบำบัดรักษาโรคทางใจ” ว่า พระพุทธเจ้าทรงมีพุทธานุญาตและพุทธบัญญัติต่าง ๆ หลายประการที่เกี่ยวกับด้านการรักษาพยาบาล ได้แก่การใช้เภสัชสมุนไพร การอนุญาตให้มีผู้รักษาพยาบาล การเสด็จเยี่ยมไข้และการพยาบาลไข้ด้วยพระองค์เอง การบัญญัติคุณธรรมของผู้พยาบาลและคุณธรรมของคนไข้ที่ดีและไม่ดีไว้อย่างครบถ้วน^{๑๙}

จุฑามาศ วาริแสงทิพย์ ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การฟื้นฟูคุณภาพชีวิตของผู้ป่วยไตวายเรื้อรังระยะสุดท้ายด้วยธรรมปฏิบัติ” พบว่า หมอชีวกโกมารภัจ ประจำอยู่ราชสำนักแห่งแคว้นมคธและเป็นหมอประจำพระองค์ ได้ทูลขอให้พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตเรือนไฟและสถานที่เดินจงกรม เพื่อให้ภิกษุที่ฉันอาหารประณีตให้อ้วน ส่งผลให้เกิดโรคต่าง ๆ มีโอกาสออกกำลังกายชะลอการเกิดโรค และใช้เรือนไฟในการลดความอ้วน พระพุทธเจ้าทรงพิจารณาแล้วเห็นว่าเหมาะสม

^{๑๘} อติศักดิ์ พุทธมัตย์, “แนวคิดเชิงจริยธรรมในการรักษาผู้ป่วยด้วยพลังจักรวาล”, วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาจริยศาสตร์ศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๔), หน้า ๓๔.

^{๑๙} พระมหาภาณุวิชญ์ ปณฺญาปโชโต (บุญคอย), “พุทธวิธีการบำบัดรักษาโรคทางใจ”, วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์, ๒๕๕๕), หน้า ๒๙.

ทรงอนุญาตตามที่หมอชีวกทูลขอไว้ทุกประการ และพระพุทธเจ้าตรัสถึงอานิสงส์ของการเดินจงกรมไว้ ถึง ๕ ประการ คือ ๑. เป็นผู้มีความอดทนต่อการเดินทางไกล ๒. เป็นผู้มีความอดทนต่อการบำเพ็ญเพียร ๓. เป็นผู้มีความอดทน ๔. อาหารที่กิน ต้ม เคี้ยว ล้มแล้วย่อยได้ง่าย ๕. สมาธิที่ได้ เพราะการเดินจงกรมตั้งอยู่ได้นาน^{๒๐}

สุวรรณ นิวรณ์ ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายเชิงพุทธบูรณาการ” พบว่า การดูแลผู้ป่วยในระยะสุดท้ายใกล้ตาย ควรได้รับการดูแลด้วยวิธีการที่หลากหลายเช่น แบบพหุวิชาชีพเพื่อให้การดูแลอย่างทั่วถึงในทุกมิติ ดูแลผู้ป่วยแบบองค์รวม การดูแลผู้ป่วยด้านจิตใจ เพื่อให้ผู้ป่วยมี “การตายดี” หรือ “ตายอย่างมีความสุข”^{๒๑} ในขณะที่พระพุทธศาสนาเถรวาท ถือว่า ผู้ทำหน้าที่ดูแลจึงควรมีเมตตากรุณาเป็นพื้นฐาน ช่วยประคับประคองจิตใจของผู้ป่วยให้สะอาด สว่าง สงบ ผ่องใส ให้การดูแลทั้งร่างกายและจิตใจ เพื่อให้ยึดเหนี่ยวอารมณ์ตั้งงามและไปสู่สุคติหลังตาย^{๒๒}

แม่ชีกาญจนา เจริญธนาโชค ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “แนวการประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อการดูแลรักษาสุขภาพ ในโครงการธรรมชาติดำบัดเพื่อชีวิตเป็นสุขของเสถียรธรรมสถาน” พบว่า ชีวิตทุกชีวิตล้วนเป็นทุกข์ทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นความเจ็บป่วยทางกาย หรือทางใจ มนุษย์ปุถุชนล้วนเป็นกันทุกคน แต่หากมนุษย์รู้จักที่จะฝึกฝนตนใช้หลักพุทธธรรมที่พระพุทธองค์ตรัสสอน เป็นธรรมโอสธ เป็นยารักษาสรรพโรค ความเจ็บป่วยนั้นก็จะเป็นความเจ็บป่วยทางด้านร่างกายไม่สามารถทำอะไรจิตใจได้ คือแม้กายป่วย ใจไม่ป่วยตาม ชีวิตนั้น ๆ ย่อมงอกงามเกิดประโยชน์อย่างหาที่สุดที่ประมาณไม่ได้^{๒๓}

สรุปได้ว่า แนวทางการบำบัดโรคทางพระพุทธศาสนา ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกนั้นมีการบำบัดรักษาตามอาการ หรือตามสาเหตุของโรคที่เกิดขึ้น เช่น โรคทางกาย ให้รักษาด้วยสมุนไพร โรคที่เกิดจากกรรม ต้องปฏิบัติตามคำสอน คือ ศีล สมาธิ ปัญญา หรือมรรคมรรค ๘ ส่วนโรคที่เกิดทางจิตใจ ให้บำบัดรักษาด้วย ธรรมะโอสธ และทรงมีพุทธานุญาตและพุทธบัญญัติต่าง ๆ หลายประการ ที่เกี่ยวกับด้านการรักษาพยาบาล เช่นการใช้เภสัชสมุนไพร การอนุญาตให้มีผู้รักษาพยาบาล การบัญญัติคุณธรรมของผู้พยาบาลและคุณธรรมของคนไข้ที่ดีและไม่ดี พระพุทธเจ้ายังได้ตรัสถึงอานิสงส์ของการเดินจงกรมไว้ด้วยว่า ทำให้เป็นผู้มีความอดทนต่อการเดินทางไกล และมีความอดทนต่อการบำเพ็ญเพียรเป็นต้น ส่วนในการนำมาประยุกต์ใช้เพื่อการดูแลรักษาสุขภาพนั้น ให้พิจารณาให้เห็นว่า

^{๒๐} จุฑามาศ วาริแสงทิพย์ ดร., “การฟื้นฟูคุณภาพชีวิตของผู้ป่วยไตวายเรื้อรังระยะสุดท้ายด้วยธรรมปฏิบัติ”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๑๒๕.

^{๒๑} สุวรรณ นิวรณ์, “การดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้าย”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๕๕.

^{๒๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๐.

^{๒๓} แม่ชีกาญจนา เจริญธนาโชค, “แนวการประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อการดูแลรักษาสุขภาพ ในโครงการธรรมชาติดำบัดเพื่อชีวิตเป็นสุขของเสถียรธรรมสถาน”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพุทธศาสตร์และศิลปะแห่งชีวิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๖๑.

ไม่ว่าจะเป็นความเจ็บป่วยทางกายหรือทางใจ มนุษย์ปุถุชนล้วนเป็นกันทุกคน ให้ฝึกฝนตนเองโดยใช้หลักพุทธธรรมเป็นธรรมโอสธรักษาสรรพโรค ถึงแม้กายป่วย ใจไม่ป่วยตาม ส่วนการดูแลผู้ป่วยในระยะสุดท้ายใกล้ตายให้มีการดูแลรักษาแบบองค์รวม โดยเน้นทางด้านจิตใจเพื่อให้ผู้ป่วยมี “การตายดี” หรือ “ตายอย่างมีความสุข” และไปสู่สุคติหลังการตาย

๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย

การดำเนินการวิจัยครั้งนี้ เป็นงานวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยศึกษาจากเอกสารปฐมภูมิและเอกสารทุติยภูมิมีขั้นตอนดังนี้

๑.๖.๑ ศึกษาค้นคว้ารวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิได้แก่ พระไตรปิฎก

๑.๖.๒ ศึกษาค้นคว้ารวบรวมข้อมูลชั้นทุติยภูมิ ได้แก่ วรรณคดี ฎีกา ตำรา วิทยานิพนธ์ รายงานการวิจัย หนังสือเอกสาร สิ่งพิมพ์ต่าง ๆ เช่น นิตยสาร วารสาร งานเขียนที่เกี่ยวข้องทั่วไป

๑.๖.๓ ศึกษาค้นคว้ารวบรวมข้อมูลวิธีการดูแลผู้ป่วยของพระสงฆ์ ๔ รูปซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัย

๑.๖.๔ ประมวลข้อมูลที่ศึกษาและนำมาวิเคราะห์การประยุกต์ใช้หลักธรรมในการพยาบาลผู้ป่วยตามขอบเขตของการวิจัย และนำเสนอสรุปการวิจัย โดยนำเสนอผลงานการวิจัยเป็นเชิงพรรณนา

๑.๗ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

๑.๗.๑ ทำให้ทราบแนวคิดและกระบวนการพยาบาลผู้ป่วยตามหลักการพยาบาลศาสตร์

๑.๗.๒ ทำให้ทราบวิธีการพยาบาลผู้ป่วยตามแนวพระพุทธศาสนา

๑.๗.๓ ทำให้ทราบแนวทางการประยุกต์ใช้การพยาบาลตามแนวพระพุทธศาสนาในสังคมไทย